

AUTOR:

Mr Miloš Vukanović

Univerzitet Donja Gorica – Humanističke studije

Upotreba i zloupotreba istorijskog revizionizma

Ovaj projekat finansira Ambasada SAD u Podgorici. Mišljenja, nalazi, zaključci ili preporuke koje su ovdje izneseni su stav autora i ne odražavaju nužno stav Stejt dipartmenta/Vlade SAD.

www.dfc.me

Istorijski revizionizam, iako suštinski prirodan, benevolentan i proces od opšteg društvenog značaja, zbog svog mogućeg uticaja na šire društvene, političke i kulturne procese ima izuzetan potencijal da kroz zloupotrebe postane političko oružje. Iako sama manipulacija istorije za ostvarivanje unutarpolitičkih ili ekspanzionističkih ciljeva nije nova pojava, globalizacija i tehnološki napredak doveli su do otvaranja novog polja i obima zloupotrebe ovih procesa. Ovaj tekst ima za cilj da izloži suštinu problematike istorijskog revizionizma, trenutne mutacije koje se koriste kao oružje za politički pritisak i dezinformacije na globalnom, regionalnom i nacionalnom nivou. Tekst će dati pregled ključne upotrebe i zloupotrebe istorijskog revizionizma u Crnoj Gori a sve u službi političke manipulacije i dezinformacije. Konačno, izložit ćemo i preporuke za uspostavljanje mehanizama za suzbijanje i kontrolu svih malignih narativa proizvedenih kroz zloupotrebu nenaučnog revizionizma i negacionizma.

Istorijski revizionizam predstavlja prirodan društveni proces, međutim, zbog velikog potencijala uticaja na šire društvene procese, veoma je teško izbjeći pojavu i zloupotrebe nenaučnog revizionizma.

Ekstremni oblik nenaučnog revizionizma naziva se negacionizam, ali zbog sveopšte (zlo)upotrebe u regionu, negacionizam je počeo da se izjednačava sa istorijskim revizionizmom.

Ključni način za minimizaciju uticaja nenaučnog revizionizma je jačanje kapaciteta društva kroz povećanje nivoa kritički zasnovanog obrazovanja.

Drugi način otpora zasniva se na snazi institucionalnog obrazovanja i kapacitetu institucija u kreiranju društvenih vrijednosti.

Istorijski revizionizam, značaj i neminovnost zloupotrebe

Promjena u sagledavanju prošlosti i kritika ka naslijeđenim uvjerenjima je prirodan proces, započet onoga trena kada je po prvi put nova generacija slušajući priče o starijim vremenima posumnjala u njihovu vjerodostojnost. U nekoj formi, potreba za revizijom historije je stara koliko i logično razmišljanje, želja novih generacija da učine nešto značajnije od svojih prethodnika, ali i konstantna potreba ljudskog duha da se usprotivi bilo kakvim narativima koji ograničavaju slobodu drugačijeg mišljenja.

Istorijski revizionizam je prirodan društveni i još prirodniji naučni proces. Kroz otkriće novih podataka ili formulisanjem novog sagledavanja postojećih, kreira se novo viđenje ustaljenih historijskih narativa. Kao u svakoj naučnoj disciplini, kontinuirana potreba za novim saznanjima i želja da se razjasni nepoznato, dovodi do promjene. Ekspanzijom istraživanja i sve većom dostupnošću informacija, u posljednjih par decenija došlo je do značajnog povećanja kritike ustaljenih paradigmi, a samim tim i do novih viđenja prošlosti. Ovdje ćemo dati tri primjera.

Prvi se odnosi na jedno ustaljeno viđenje antičke civilizacije. Kao posljedica zasnivanja viđenja na antičkim grčkim i rimskim izvorima, vjekovima smo smatrali da su Kartaginjani u sklopu svojih vjerskih obreda prinosili ljudske žrtve. Intenzivnim arheološkim istraživanjima i analizom izvora, utvrđeno je da to jednostavno nije tačno, već da su takvo mišljenje, možemo reći i propagandu, kreirali Grci i Rimljani zbog svog neprijateljskog stava ka glavnom pomorskom i trgovačkom neprijatelju. Da situacija bude još interesantnija, u posljednjoj deceniji nauka je dala nove tvrdnje da u originalnim grčkim i rimskim izvorima ipak ima istine.

Drugi primjer dolazi nam iz srednjeg vijeka. Proljeća 2012. godine naučnim svijetom eksplodirala je vijest o „Kralju ispod parkinga“, odnosno o pronalasku ostataka posljednjeg engleskog kralja iz dinastije Plantagenet, Ričarda III. Osim što je bio posljednji kralj dinastije Plantagenet i sa čijom smrću je završen Rat ruža, Ričard III je u svijesti Britanaca ostao prije svega upamćen kao ključni negativac istoimene Šekspirove drame. U njoj je kralj predstavljen sa fizičkim nedostacima i okrutnom naravi koji je u bici kod Bosvorta doživio adekvatnu sudbinu i čiji ostaci su zbog toga bačeni u rijeku. Međutim, mnogi detalji i nelogičnosti opšteprihvaćene priče vjekovima su motivisali historičare i entuzijaste da se pobune protiv usađenog narativa i na osnovu konkretnih historijskih dokaza krenu u potragu za nestalim kraljem. Pronalazak ostataka Ričarda III na parkingu u gradu Lester zasnovan je upravo na dokazima o njegovoj prikladnoj kraljevskoj sahrani (prije parkinga tu je bila bašta katedrale), i time su oborene sve negativne ustaljene konstrukcije o njegovoj vladavini i ličnosti. Ovaj pronalazak predstavljao je pobje-

du historijske nauke nad ustaljenim historijskim i književnim stereotipima i svojevrsnu rehabilitaciju kralja.

Treći primjer vezan je za Drugi svjetski rat. U posljednjoj deceniji prošlog vijeka sovjetski arhivi su otvoreni novoj generaciji historičara. Konačno se ukazala prilika da se kreira objektivna slika najznačajnijeg teatra Drugog svjetskog rata, odnosno Istočnog fronta. Do 90-ih, značajnu ulogu u kreiranju viđenja o Operaciji Barbarosa, opsadi Lenjingrada, Staljingradskoj i bici kod Kurska imali su zapravo njemački izvori i, značajnije, njemački generali koji su nakon rata prišli zapadnim vojnim i naučnim strukturama. Otvaranjem sovjetskih arhiva, ustaljene paradigme o njemačkoj vojnoj i logističkoj superiornosti, neprekidnim samoubilačkim talasima sovjetskih vojnika, mitu o ulozi ruske zimi u porazu kod Moskve, kao i konkretnoj odgovornosti i odnosu Hitlera i njegovih generala (u vojnim operacijama) su značajno dovedene u pitanje. Samim tim osporeno je i ustaljeno mišljenje o prvobitnim vojnim i ekonomskim uspjesima nacizma kao ideologije, ali je i bačeno novo svjetlo o ulozi zapadne pomoći u konačnom prevladanju Crvene armije nad Vermahtom.

Suštinski, cijeli procesi oko revizije svih navedenih historijskih događaja predstavljaju prirodni naučni historijski revizionizam, odnosno daju uvid u ključnu suštinu historijske nauke, nauke koja nema opterećenja da na osnovu novih otkrića izmijeni odnos o davno prihvaćenim stavovima. Ovakav pristup, iako zasnovan na opipljivim novim nalazima, ne može biti prihvaćen prije nego što prođe kroz intenzivnu kritiku naučnih krugova.

Međutim, historijski revizionizam uvijek je imao potencijal za mnogo značajniju ulogu, a to dolazi iz samog svojstva historije da oblikuje kako identitet tako i da utiče ili bude iskorišćena za političko, društveno i kulturno usmjerenje jedne nacije ili perioda. Historičari utiču i pod uticajem su trenutnog duha vremena (zeitgeist-a), a samim tim historijski revizionizam postaje ključno sredstvo za upotrebu ali i zloupotrebu prilikom formiranja trenutne svijesti populacije.

Jednostavno je reći da historijski revizionizam u savremenom društvu poprima mnogo složenije oblike od čistog novog sagledavanja historije. Proces revizionističkog formiranja historijske svijesti su dobili na kompleksnosti nakon perioda prosvjetiteljstva, a na opsežnosti u periodu izgradnje nacija, pogotovo poslije Prvog svjetskog rata kada je bilo potrebno umiriti stanovništvo nakon katastrofalnih gubitaka poraženih, ali i sila pobjednica.

U savremenim društvima se historijski revizionizam koristi i kao političko-ideološko sredstvo koje kroz novi pogled na historiju treba da utiče na promjene društva sadašnjosti. Proces započet nakon Drugog svjetskog rata dobio je puni zamah u skoro svim djelovima svijeta, naravno prilagođen savremenim političkim teorijama određene države.

Istorijski revizionizam u SAD-u je prije svega fokusiran na sagledavanje rasnih odnosa u američkom društvu kao i o ulozi žena kroz historiju, dok zapadnoevropske zemlje fokusiraju svoj historijski revizionizam ka novom sagledavanju sopstvene kolonijalne prošlosti. U Istočnoj Evropi, historijski revizionizam je fokusiran na nasljeđe komunizma, dok je u Rusiji on prije svega bio usmjeren na isticanje ruske posebnosti, potenciranje centralnog autoriteta i prava na ekspanziju. Svaki od navedenih revizionističkih trendova imao je svoju ulogu u razvoju gore pomenutih društava, međutim, prouzrokovao je i niz kontroverzi i debata. Od manipulacije činjenicama, selektivnosti pogleda do pretvaranja novih historijskih paradigmi u oružje za obračun sa neistomišljenicima ili susjedima kao u Rusiji. Dodatno, došlo je do ekspanzije nenaučnog revizionizma koji falsifikovanjem ili izobličavanjem podataka, selektivnošću izbora, statističkom manipulacijom, pogrešnim navođenjem, neosnovanim i nenaučnim interpretacijama ima za cilj da promijeni historijske narative.

I dok se u razvijenim društvima ovaj derivat nenaučnog revizionizma naziva negacionizam, u mnogim drugim djelovima svijeta su njegovi segmenti postali sinonim za historijski revizionizam. Od odnosa Japana ka svom ekspanzionističkom nasljeđu, turskog sagledavanja osmanskog perioda, iranskog negiranja Holokausta itd., širom svijeta se otvaraju žarišta izazvana prije svega političkim uticajem na kritičko sagledavanje prošlosti. Međutim, rijetko gdje je ova forma historijskog revizionizma iskorišćena kao političko oružje kao na prostoru bivšeg Sovjetskog saveza i bivše Jugoslavije.

Neizbježnost malignih posljedica zloupotrebe historije

Do izbijanja rata u Ukrajini 2014. godine, revizija historije na prostoru bivše Jugoslavije uglavnom je bila fokusirana na podršku novog nacionalnog buđenja. U tom smislu, historijska nauka je imala za cilj isticanje nacionalne posebnosti i obilježavanje nacionalnog prostora. Kako su u tom procesu susjedi prepoznati kao ključni rivali, trebalo je kreirati i potencirati narative koji demonizuju prve komšije, ali i sve ideje i ideologije koje su promovisale jugoslovensko zajedništvo.

Istorijska revizija u Crnoj Gori od 90-ih pa do danas imala je određene pozitivne i negativne efekte. Sa jedne strane, otvorene su zakopane kutije dešavanja oko 1918. godine i položaja Crne Gore u Kraljevini Jugoslaviji, disonantnog nasljeđa NOB-a i komunističke Jugoslavije. Ključno, ušlo se u tešku novu fazu izmjene percepcije sopstvene historije. Dotadašnji pristup u kojem je crnogorska historija djelimično ili kompletno predstavljena kao posredna ili periferna epizoda, da ne kažem dopuna većih regionalnih nacionalnih pokreta, je zamijenjena percepcijom koja ima fokus na nacionalnoj posebnosti. Dodatno, ušlo se u fazu širenja znanja kompleksnih elemenata svih historijskih

epoha koje čine našu prošlost.

Sa druge strane, nenaučni regionalni trendovi nijesu zaobišli ni naše društvo. Prevljučujući se iz okruženja, nacionalistički revizionizam je uzeo zamaha. Dominirale su publikacije koje su imale za cilj revitalizaciju poraženih kolaboracionističkih pokreta iz Drugog svjetskog rata, kao i procesi koji su još jednom djelove ili kompletnu crnogorsku političku i kulturnu prošlost trebale da vežu za neku od susjednih država.

Međutim, sa početkom ruske invazije pogubne posljedice uspostavljanja historijskog revizionizma na politikanskim, ali ne i naučnim osnovama, postale su veoma očigledne. Ne treba da čudi da je jedna od osnovnih karakteristika ovog rata značajna upotreba historije kao opravdanja za početak sukoba. Politizovane interpretacije prošlosti su iskorišćene za davanje validnosti teritorijalnim pretenzijama, podsticaju značaja odbrane ugrožene populacije, teritorije i kulture i patetičnim prizivanjem odbrane humanističkih i civilizacijskih vrijednosti. Ovakve interpretacije poslužile su kao propaganda u cilju sticanja podrške javnosti za ovaj krvavi poduhvat.

U samoj pripremi napada na Ukrajinu historija je zloupotrijebljena na tri dodatno pogubna načina. Prvi je bio satanizacija ukrajinske populacije narativom o nacifikaciji ove države i historijskim procesima koji su doveli do toga. Ova manipulacija historije imala je propagandnu upotrebnu vrijednost, ali i pogubnost otuđenja Ukrajinaca od Rusa i cijepanja značajnog ukrajinskog antifašističkog narativa od ruskog. Drugo je mijenjanje percepcije značaja i samostalnog uspjeha Rusije i Rusa tokom historije. Kreirana je slika o nadmoći ruske vojske i kulture, bez obzira na svu historijsku patnju, poraze, ali i pomoć koju je npr. SSSR dobio tokom Drugog svjetskog rata. Ovakva manipulacija imala je poguban efekat kreiranja lažne slike o sposobnosti ruskog društva da vodi rat. Na kraju, ruski obrazovni sistem je preoblikovan da potencira snagu i jedinstvo kroz apsolutizam. Potisnut je dio ruske historije koji se borio za reforme, slobodu, individualnost. Ovakav pristup, osim propagandne upotrebe, doveo je do iskrivljenja percepcije svijeta kod ruske populacije, a samim tim usmjerio je ka sukobu sa svima koji ne dijele ovakvu sliku realnosti.

Nažalost, slični mehanizmi su upotrijebljeni i u našem regionu. Da ne bude zabune, određene percepcije prošlosti koje utiču na formiranje mišljenja nijesu produkt savremenog doba. Narativ o Rusiji kao svjetskoj sili koja brani i pomaže hrišćane na Balkanu je ukorijenjen u Crnoj Gori, Srbiji, Sjevernoj Makedoniji i Bugarskoj prije više od jednog vijeka. Međutim, i savremeni politički tokovi su u cilju širenja svojih političkih ciljeva promovisali takav narativ, a svaku kritičku svijest vulgarizovali i odbacivali. Upravo je potiskivanje kritičke svijesti i mišljenja ključni mehanizam za promociju ruskog narativa, čime je potisnuto lokalno nezadovoljstvo nastalo uslijed neuspjeha demokratskih procesa i reformi i očigledne stagnacije društva. Podgrijava se frustracija Zapadom, a propagandni narativi o

ukrajinskim masakrima u Donbasu kao povodu za rat veoma lako se prihvataju.

Prethodni pregled je dat jer, nažalost, slične metode zloupotrebe istorije i kreiranja paralelne slike realnosti koje su vlasti u Moskvi decenijama oblikovale sada doživljavaju svoj vrhunac u regionu. U kontekstu rata u Ukrajini, to se prije svega odnosi na paralelu Srbija-BiH / Srbija-Kosovo / Srbija-Crna Gora / Sjeverna Makedonija-Bugarska. Dodatno, u Mađarskoj, Slovačkoj, Rumuniji, Hrvatskoj, pa i u Albaniji odigravaju se slični procesi.

Manipulacije i dezinformacije nacijom i vjerom (rusko-srpski model)

Za većinu građana zapadnih zemalja, identitet je nominalna, čak i fluidna definicija koja pretežno počiva na pripadnosti državi čiji pasoš pojedinac nosi. Naravno, ovakva jednostavna percepcija apsolutno ne važi za sve građane niti za sve države, od kojih mnoge itekako drže do odrednica svog nacionalnog identiteta, ali kako zakonski tako i opšteprihvaćeno, većina zapadnih društava prihvata ljude različitog rasnog, etničkog i vjerskog porijekla u svoje nacionalne zajednice.

Crna Gora je pokušala da uspostavi društvo u kojem će državni/građanski koncept identiteta nadjačati heterogeno vjersko-etnički. O stepenu uspjeha ovog koncepta možemo raspravljati, a sigurno je da su se određene strukture u našoj državi zalagale za potenciranje i dominaciju jednog crnogorskog identiteta. Međutim, problematizovanje autonomne identitetske strukture, u bilo kom obliku, intenzivirano je nakon proglašenja nezavisnosti, a percepcija ugroženost srpskog nacionalnog korpusa je rasla sa sve autonomnijim djelovanjem.

Kompleksnost viđenja sopstvenog crnogorskog identiteta je za građane bio osnov zasebnosti, čak i ponosa. Problem ovakvog ustrojstva je nastao kad je ta kompleksnost postala prepreka ekspanzionističkim namjerama političkog koncepta srpske spoljne politike odnosno srpskog svijeta.

Kod građana Crne Gore postoji nekoliko formi identifikacije sa državnim/nacionalnim identitetom, međutim, dva viđenja su dominantna, odnosno da su Crnogorci zasebna nacija (govorili crnogorski ili srpski) i da su Crnogorci u suštini Srbi. Pored ova dva primarna viđenja, postoje i drugi identiteti, definisani po državnosti, vjeri i/ili porijeklu, ali bi u ovom trenutku bilo previše komplikovano sve navesti. Iako se ovdje radi o značajnom pojednostavljivanju pitanja čiji su uzroci i posljedice kompleksni, ovakvo predstavljanje je potrebno jer objašnjava osnov za istorijsku manipulaciju i dezinformaciju u cilju destabilizacije. Kod Crnogoraca se dualizam javlja uslijed izjednačavanja vjere i nacije, kao i inkorporacije srpskog identiteta od

strane crnogorske vladajuće dinastije tokom 19. vijeka i širenja ovih ideja tokom Kraljevine SHS. Dualizam je dodatno oblikovan i u okviru otpora većem identitetu, srpskom, uticaju crkvenih institucija i migracija.

Na prvi pogled može se pragmatično zaključiti da je logično da će Srbija u službi svojih spoljnopolitičkih ciljeva iskoristiti ove dualizme za kontrolu unutrašnjih prilika u Crnoj Gori, međutim, realna situacija je još složenija. Srpski interes nikada nije bio ograničen na kontrolu već na dominaciju i u konačnici asimilaciju.

Detaljno razlaganje načina na koji se ta kontrola, dominacija i asimilacija vrši zauzelo bi dosta prostora ali suštinski se svodi na negiranje bilo kakve zasebnosti bez obzira da li se ta zasebnost odnosi na nacionalnu, vjersku, jezičku ili kulturnu komponentu. Faktički, ne sprovodi se revizionizam crnogorske istorije već negacionizam bilo kakvih elemenata koji izdvajaju crnogorski identitet od uspostavljenog kalupa u Beogradu. U slučaju neprihvatanja falsifikata, nenaučni revizionizam kreće se u obesmišljavanje i zbunjivanje, da ne kažem tabloidizaciju istorije. Ovakav proces ima cilj da ograniči uticaje koje određeno istorijsko nasljeđe ili društvena vrijednost može da ima pri formiranju svijesti jedne nacije.

Ostaje pitanje, kakve veze Rusija ima sa revizionizmom u Crnoj Gori. Naime, sve se svodi na ideološki model. Ruska vizija identiteta se gradila na ideji slovensko-pravoslavne nacije koja treba da bude pandan Zapadu. Unutar takvog koncepta, zasnovanog i na autoritetu cara i vjere, nije bilo prostora za bilo kakvo drugačije samodefinisanje. Samim tim ukrajinske različitosti su smatrane „interesantnim i nebitnim“ dok su stavljane u kontekstu Ukrajine kao mlađeg brata Rusije. Ukratko, bilo kakva nacionalna različitost bilo kog slovensko-pravoslavnog naroda u Rusiji je bila ne samo neprihvatljiva već nezamisliva. Kod Južnih Slovena, a prije svega Srba, taj nacionalni koncept je prihvaćen uz dodatno poštovanje Rusije kao slovenskog središta, koje će 30-ih godina 20. vijeka evoluirati u anti-zapadne ideje.

Uzimajući sve u obzir, ne treba da čudi sličnost srpskog revizionizma prema Crnoj Gori sa ruskim u Ukrajini, kao ni ruska podrška srpskim krugovima u Crnoj Gori. Rusija se i dalje ne miješa niti negira zasebnost crnogorskog identiteta, ali je itekako očigledna kontinuirana podrška srpskim nacionalističkim strukturama. Ovdje dolazimo do ironične situacije i podsjećamo se da su srpski nacionalistički krugovi i u Crnoj Gori i u Srbiji zbog antikomunističkih stavova veći dio 20. vijeka bili antiruski, a nakon 1945. godine i izuzetno prozapadno nastrojeni. Do promjene je došlo tek nakon evolucije postkomunističkog ruskog nacionalizma u simbiozu rusko-slovenskog unitarizma i pravoslavnog ekstremizma.

Politički koncept „ruskog svijeta“ upravo je proizvod redefinisavanja carističkih ideoloških normi, a u njima Ukrajina i Ukrajinci su dio, odnosno varijacija Rusa, i treba da

budu dio Rusije. Po uzoru na Rusiju, do istog koncepta su došle i vlasti u Srbiji koje smatraju Crnu Goru srpskom državom, koja eventualno treba da uđe u uniju ili postane dio Srbije, a Crnogorce geografskom odrednicom za Srbe u Crnoj Gori.

Paralela Srbija-Crna Gora je ovdje bitna i zbog sličnosti zloupotrebe istorijskog narativa kroz ulogu crkve i odnosa prema Rusiji. Ova analiza nema dovoljno prostora za detaljan osvrt crkvenog pitanja u Crnoj Gori, ali u osnovi se svodi na agresivno negiranje nezavisnog ili autonomnog djelovanja zasebne crkvene organizacije. Negacija crnogorskog identiteta i crkve, kao i ugroženost srpstva u Crnoj Gori, dopunjena je agresivnom kampanjom izdaje vjekovnih odnosa Crne Gore i Rusije i pravoslavlja. Da li slučajno, ali sličnost teze o Ukrajincima nacistima potkrijepljena je tezom da je crnogorski nacionalizam isto što i ustaštvo, a vrhunac je doživljen ocjenom da je crnogorska nacija nastala pod pokroviteljstvom fašističke Italije.¹

Država Srbija ima pravo da pogled na sopstvenu prošlost otuđi od realnosti, međutim, ovaj proces dobija na značaju kada se koristi za jačanje političkog narativa, narativa koji izaziva blokade, bilo puteva ili državnog sistema BiH, Kosova ili Crne Gore. Pristup ka sopstvenoj prošlosti u Srbiji i Rusiji nije sličan samo prema metodi koja se koristi za kreiranje narativa, već u apsolutno istim rezultatima; slični obrasci manipulacije istorijom koje Rusija koristi da opravda intervenciju, destabilizaciju i blokadu Moldavije, Gruzije i na kraju Ukrajine, mogu se prepoznati u političkim narativima Srbije u odnosu prema susjedima. I dok se u BiH i na Kosovu nalaze međunarodne trupe koje mogu intervenirati u slučaju nestabilnosti, kulminacija tenzija u Crnoj Gori biće unutrašnji sukob koji adekvatno nema ko da spriječi.

Nacionalistički revizionizam kao sredstvo borbe protiv zapadnih vrijednosti

Sa euroatlantskim integracijama prirodno je da dolazi do okretanja države članice, ne samo određenom, zapadnom načinu funkcionisanja, već i promjenama vrijednosnog sistema što utiče i na naučno posmatranje raznih društvenih aspekata pa i prošlosti. Kroz istoriju su Crna Gora i veći dio Zapadnog Balkana imali problem sa uspostavljanjem institucionalnog sistema zasnovanog na zapadnim vrijednostima jednakosti, demokratije i vladavine prava. Tome je doprinijela slabija institucionalna osnova, turbulentnost koja je uništila bilo kakav napredak ostvaren prije Prvog ili Drugog svjetskog rata, ali i dio nasljeđa komunističkog sistema.

Regresija u stanje prije pojave savremenih političkih ideologija koje podrazumijeva dominaciju države, naci-

je, vjere i jake autoritarne ličnosti, simptom je duboke društvene krize, ali i nacionalne neizgrađenosti. Ne treba da čudi da podržavaoci takvog stanja veoma često u autokratskoj Srbiji ili putinističkoj Rusiji vide idealni sistem vladanja, naravno uz veliku dozu ignorisanja korupcije, bijede i pljačke. Sa druge strane, političke strukture ove dvije zemlje svaki pokušaj uspostavljanja vrijednosnog sistema na zapadnim idealima prepoznaju kao nepoželjno i neprijateljsko.

Specifičnost crnogorskog vrijednosnog sistema predstavlja i segment antifašističke borbe koji je kao i politički sistem nakon Drugog svjetskog rata doprinio jačanju crnogorskog identiteta. Kako je Srbija skoro u potpunosti potisnula antifašističko nasljeđe iz kolektivne memorije, tako je došlo i do otpora takvom viđenju prošlosti u Crnoj Gori. Na taj način je i u Crnoj Gori antifašističko nasljeđe dobilo značajnu ulogu u okretanju države ka zapadnim vrijednostima.

I ovdje nalazimo jednu od ključnih paralela trenutne rusko-ukrajinske krize kod nas. Naime, kod srpskog revizionizma u Crnoj Gori očigledno je nepostojanje otklona od nekritične glorifikacije Rusije i njenog predsjednika. Pored glorifikacije, jasan je uticaj i nekritička prihvatljivost svih kulturoloških tekovina savremene Rusije oličene u antiglobalizmu, antizapadnjaštvu, antinaučnosti, dogmatskom potenciranju posebnosti nacije i vjere, nacionalističkih težnji za dominacijom i ekspanzijom, kao i naciji zasnovanoj na selektivnim tradicionalnim vrijednostima i srednjovjekovnim korijenima. Ono što još više zabrinjava jeste apsolutno isti ishod takvog odnosa u kreiranju politike ruskog i srpskog svijeta čije ekspanzionističke tendencije neminovno vode sukobima.

Cilj ovakvih kampanja nije bio jednostavno usmjeren na prisvajanje ili brisanje crnogorskog identiteta jer su se iz više puta takvi pokušaju pokazali kontraproaktivnim. Cilj je bio, a i dalje je, da se razgrade vrijednosne karike koje vežu razne elemente našeg identiteta. Dio elemenata koje čine te karike, a koji su prepoznati kao previše vrijedni je potrebno asimilovati, dok je druge potrebno zamagliti, uništiti ili vulgarizovati. Takav pristup je vidljiv kroz odnos ka specifičnostima crnogorskog političkog ili kulturnog nasljeđa. Međutim, najkompleksniji pristup dezinformacione kampanje je vidljiv prema crnogorskom antifašističkom nasljeđu. Kako je suštinski u Crnoj Gori nemoguće izjednačiti partizanski i četnički pokret, pristupilo se manipulaciji žrtava okupatorskog terora. Manipulacija se suštinski sastoji od toga da se kroz potenciranje vjerskih sukoba napada osnovno vezivno tkivo antifašističkog jedinstva. Takav pristup je već vidljiv kroz obilježavanje zločina u Dolima i Velici.

¹ <https://svetigora.com/trg-od-cirilice-srpski-jezik-u-zvanicnoj-u-nezvanicnoj-upotrebi-u-crnoj-gori/> (16:20)

ZAKLJUČAK I PREPORUKE

Skoro tri decenije traje proces uspostavljanja naučno zasnovane percepcije prošlosti u postkomunističkoj Crnoj Gori. U tom periodu urađeno je mnogo i suštinski smo na pravom putu, međutim, određeni uspjesi u prihvatanju nenaučnih interpretacija crnogorske prošlosti ipak pozivaju na ulazak u novu fazu koja treba da ima dva cilja. Prvi je povećanje znanja građana o sopstvenoj prošlosti, dok se drugi bazira na izgradnji kritičkog odnosa ka istorijskim dešavanjima, odnosno kreiranju otpora nenaučnim i nacionalističkim interpretacijama.

Prije svega, potrebno je povećanje znanja o potpunom kulturnom nasljeđu prostora Crne Gore. Neprihvatljivo je da građani Crne Gore apsolutno nemaju odnos prema sopstvenom antičkom i srednjovjekovnom nasljeđu mimo nekoliko sekvenci političke istorije. Nevjerovatno je da na prostoru Crne Gore imamo bogatije, kompleksnije i istorijski duže antičko nasljeđe od npr. Britanije ili Njemačke, a da nemamo ni dio svijesti o značaju i vrijednosti tog nasljeđa. Samim tim ne treba da čudi da nam se arheološko blago nalazi rasuto od Beograda do Petrograda.

Dalje, potrebno je potenciranje slojevitosti, kompleksnosti i promjena. Istorija često teži da uklopi prošlost i ugura je u jednostavne i lako razumljive okvire. Međutim, postoji mogućnost da smo u tim težnjama izostavili neke ključne elemente naše prošlosti. Samim tim ne treba da čudi da generalno postoji svijest da je npr. cijela crnogorska srednjovjekovna istorija vezana za Nemanjiće i par manastira, isključujući ogromnu istoriju ne samo na desetine katoličkih sakralnih objekata, već i kompleksnih društvenih višekulturnih i višeteničkih odnosa koji su vladali na ovom prostoru do 16. vijeka.

Jedan od ključnih segmenata naše prošlosti je crnogorska novovjekovna borba za nezavisnost. Kao takva, često je fokus istorijskog izučavanja i centralna tačka znanja kod većine građana. Međutim, tolika fokusiranost u značajnoj mjeri je dovela do isključenja istorije prostora koji u određenom trenutku nijesu bili dio Crne Gore, a danas jesu. Konkretno, ne smijemo da zaboravimo istoriju Kotora, Ulcinja i Pljevalja tokom viševjekovnog perioda oslobodilačkih ratova.

Dvadeseti vijek predstavlja možda i najveći izazov za učenje istorije. Pored sopstvene kompleksnosti i konkretnog uticaja na današnje događaje, donosi i teško i osjetljivo nasljeđe koje i danas polarizuje crnogorsko društvo. Nakon višedecenijskih tendencija stavljanja teške istorije pod tepihe, potrebno je uložiti velike na-

pore za kritičko i konstruktivno sagledavanje osjetljivog nasljeđa 20. vijeka i normalizaciju diskusije i debate o tim temama. Možda ovakve fraze zvuče previše tehnički, ali druga opcija je ostavljanje tog i svakog novog istorijskog nasljeđa koje nas dijeli budućim generacijama da se one svađaju oko njega. Otvorena priča o zločinima prošlosti je preduslov zrelog društva da sagleda svoje greške, sazrije i konačno nastavi dalje.

Istoriju naše zemlje su prije svega obilježile migracije (unutrašnje i spoljne) i društvene promjene. One su mijenjale unutrašnju strukturu zajednica, krajolik u kojem živimo, a dovele su i do konačne borbe potisnutih djelova društva da steknu jednakost. Istorija našeg društva je istorija velikih uspona i kataklizmičnih padova, unutrašnjih i spoljnih migracija, a te promjene nijesu vidljive u trenutnom linearnom pristupu prezentacije naše istorije. Na kraju, naša prošlost je mukotrpana unutrašnja borba da se oslobodimo društvenih stega koje su držale naše društvo pasivnim i bez sposobnosti za promjene i prilagođavanje.

Sve navedeno treba da udalji građane Crne Gore od nenaučnih i nacionalističkih interpretacija prošlosti kroz dva segmenta. Prvi je kroz povećanje znanja kojim će se uticati da se više cijeni sopstveno kulturno i istorijsko značenje. Drugi je značajniji i treba da kroz razvijanje sposobnosti kritičke svijesti ojača mehanizam otpora nenaučnim revizionističkim tendencijama kako iznutra tako i spolja. Moramo biti svjesni da smo kao mali sistem izloženi takvim tendencijama iz okruženja i da nam je najbolja odbrana izgradnja sposobnosti građana da se tome odupru.

Samim tim, vraćajući se na priču o Kartagini, Ričardu III i Crvenoj armiji, i u Crnoj Gori se mogu samostalno započeti procesi revizije ustaljenih narativa koji nemaju puno dodira sa istorijskom istinom već su nastali u propagandnim naporima kasnijih vremena. Od „Istrage poturica“ do „Zeka Maloga“. Revizijom istorijskih narativa možemo kreirati društvo koje će samostalno odbacivati nelogične tvorevine i interpretacije poraženih ideologija i samo graditi pogled na prošlost zasnovanu na zdravim temeljima nauke i činjenica.

REFERENCE

1. <https://www.ox.ac.uk/news/2014-01-23-ancient-carthaginians-really-did-sacrifice-their-children>
 2. <https://www.historyextra.com/period/medieval/richard-iii-plantagenet-car-park-king-timeline-discovery-leicester-reburial-key-dates/>
 3. David M. Glantz, Jonathan M. House, When Titans Clashed: How the Red Army Stopped Hitler (Modern War Studies), University Press of Kansas, 2015.
 4. Rihard van Dilmen, Istorija – Leksikon pojmova, Clio, 2010
 5. Ernst Brajzah, Istoriografija, Clio, 2009.
 6. Džon Toš, U traganju za istorijom, Clio, 2008.
 7. <https://www.smithsonianmag.com/history/vladimir-putins-rewriting-of-history-draws-on-a-long-tradition-of-soviet-myth-making-180979724/>
 8. Serhii Plokhy, Lost kingdom, A history of Russian nationalism from Ivan the Great to Vladimir Putin, Penguin books, 2017.
 9. Serhii Plokhy, The Gates of Europe, Basic Books, NY, 2015.
 10. Jovan Byford, Poricanje i potiskivanje antisemitizma, Sećanje na vladiku Nikolaja Velimirovića u savremenoj srpskoj pravoslavnoj kulturi, FCJK, Cetinje, 2021, poglavlje II
 11. <https://www.csis.org/blogs/post-soviet-post/russias-weaponization-tradition-case-orthodox-church-montenegro>
 12. <https://www.slobodnaevropa.org/a/crna-gora-parament-rezolucije-rusija-piva-velika/31966890.html>
-

○ AUTORU

Miloš Vukanović, istoričar i edukator čiji je rad fokusiran na izučavanje političkih sistema XX vijeka i prezentaciju istorijskih tema sa fokusom na ratne zločine. Autor je više istorijskih i politikoloških edicija kao i nastavnog materijala za kontroverzne teme iz nacionalne i regionalne istorije. Asistent je na fakultetu Humanističkih nauka Univerziteta Donja Gorica.

DFC POLICY BRIEF

DFC Policy Brief-ovi analiziraju različite aspekte medijskog okruženja, borbu protiv dezinformacija, stranog malignog uticaja i drugih aktivnosti manipulacije informacijama, nudeći konkretne preporuke. Briefovi će biti kreirani u saradnji sa različitim stručnjacima iz zemlje i šireg regiona koji će pružiti dodatni uvid i perspektivu problematike, što će doprinijeti stvaranju i učvršćivanju mreže saradnika koja će održavati i širiti svijest o problemu. Novi broj će izlaziti na svaka 2 mjeseca u saradnji sa novim autorom. Drugo izdanje ove publikacije analizira bezbjednosne propuste korisnika prilikom kori-

šćenja interneta i društvenih mreža. Posebna pažnja je usmjerena na zamke kojima su izloženi građani u sajber prostoru, te opasnosti po njihove lične podatke. Brief teži da edukuje o efikasnim mjerama zaštite i upućuje na neophodnost snažnije informatičke osvještivosti crnogorskog društva u cjelini u sferi moderne digitalne tehnologije.

DFC Policy Brief izdaje Atlantski savez Crne Gore/Digitalni forenzički centar. Izneseni nalazi, stavovi i zaključci su stav autora i ne odražavaju nužno stav ASCG/DFC.

www.dfc.me